

БАГАТОВИМІРНІСТЬ ТЕКСТУ ЯК ОБ'ЄКТА ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Стаття присвячена дослідженню тексту як об'єкта вивчення у рамках сучасних гуманітарних наук. Наукова розвідка має на меті визначити й охарактеризувати головні аспекти дослідження тексту й систематизувати його визначення у відповідності до них. У зв'язку зі своєю складною багатовимірною сутністю текст вивчається у межах багатьох наукових підходів, серед яких було визначено структурний, семантичний, комунікативний і семіотичний. У структурному вимірі текст розглядають як структуровану зв'язність, з точки зору семантики – це змістова єдність, яка утворюється у вигляді ієрархічної денотативної системи. Згідно з комунікативним напрямком текст представлений як засіб вербальної комунікації. Семіотична природа тексту зумовлює його знаковий статус, а також визначає його як носія культурної інформації. З урахуванням гетерогенності об'єкта дослідження було наведено приклади маргінальних визначень, які ґрунтуються на декількох аспектах вивчення.

Ключові слова: текст, структура тексту, семантична єдність, семіотика, комунікативний акт.

А. А. Матковская

МНОГОМЕРНОСТЬ ТЕКСТА КАК ОБЪЕКТА ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Статья посвящена исследованию текста как объекта изучения в рамках современных гуманитарных наук. Научная работа ставит цель определить и охарактеризовать главные аспекты изучения текста и систематизировать определения в соответствии с ними. В связи со сложной многомерной сущностью текст определяется с точки зрения разных подходов, среди которых были обозначены структурный,

семантический, коммуникативный и семиотический. В структурном измерении текст рассматривают как структурированную связность, с точки зрения семантики – это смысловое единство, образованное в виде иерархичной денотативной системы. В соответствии с коммуникативным направлением текст понимается как средство вербальной коммуникации. Семиотическая природа текста обуславливает его знаковый статус, а также определяет его как носителя культурной информации. Учитывая гетерогенность объекта исследования, были также приведены примеры маргинальных определений, основанных одновременно на нескольких аспектах исследования.

Ключевые слова: текст, структура текста, семантическое единство, семиотика, коммуникативный акт.

H. O. Matkovska

MULTIDIMENSIONALITY OF TEXT AS AN OBJECT OF LINGUISTIC RESEARCH

The article deals with the comprehensive study of text in the scope of modern humanities. This scientific enquiry generally aims to establish and discuss the main aspects of text in the contemporary science and systemize the bulk of definitions to find out the most extensive ones. The concept of text has been thoroughly studied in different branches of philology. However, being a complex entity and due to its manifold nature it has been scrutinized within various scientific paradigms. This article provides an exhaustive investigation of the structural, semantic, communicative, and semiotic approaches towards the text analysis. Text is envisaged as a structural coherent unity in terms of the structural-and-grammatical approach. From the standpoint of semantic perspective it is treated as a meaningful integrity, which comprises a system of interconnected denotata. From the point of view of communicative linguistics text is defined as a means of verbal communication and conveying information. In the domain of semiotics it is represented as a complex sign or an interrelated sequence of signs. Besides, within the semiotic approach text is characterized as a bearer of cultural information,

which relates it to lingvoculturology. The major approaches towards the investigation and definition of text have been established, as well as the examples to illustrate them have been provided. It has been revealed that the challenges faced when a proper definition of text is to be formulated owe to its multi-layered structure and ontological complexity. For this reason linguists employ different approaches to define a text as an object of the interdisciplinary study.

Key words: text, text structure, semantic unity, semiotics, communicative act.

Дослідження тексту як складного гетерогенного об'єкту мови й мовлення вимагає комплексного міждисциплінарного підходу. Ґрунтовний аналіз структурно-граматичних, семантико-змістових, семіотичних, комунікативно-прагматичних особливостей тексту, а також системи його категорій, процесів створення, сприйняття й інтерпретації здійснюється у рамках лінгвістики тексту – мовознавчої дисципліни, сформованої у 60-70-х рр. ХХ ст.

Актуальність роботи пов'язана із необхідністю дати вичерпне визначення тексту як об'єкта міждисциплінарних наукових досліджень з урахуванням усіх можливих аспектів дослідження.

Метою наукової розвідки є аналіз і систематизація головних підходів до вивчення тексту.

Створення тексту має на меті втілити авторський задум, передати знання і уявлення про людину й навколишню дійсність, винести ці знання за межі свідомості автора й зробити їх надбанням людства. Як результат об'єктивації авторського задуму текст – це автономне й самодостатнє утворення. Він є головною складовою текстової (мовленнєво-мисленної) діяльності – багатокomпонентного процесу психолого-інтелектуальної комунікації, що виконує зокрема естетичну функцію. Поряд із текстом до її компонентів належать автор (адресант тексту), читач (адресат), зображена позамовна дійсність, знання про яку передаються у тексті, й мовна система, з

якої автор добирає відповідні мовні засоби, що дозволяють йому влучно втілити свій творчий задум [2, с.13].

Через його комплексну природу і багаторівневу організацію поняттю «текст» надзвичайно складно дати визначення. Проте дослідники, які проводять наукові розвідки у царині лінгвістики тексту, активно працюють над проблемою формулювання адекватної дефініції цього терміна. Наразі існують численні підходи до вивчення і відповідно до визначення тексту. Одним із перших їх систематизував німецький дослідник В. Хайнеманн, розмежувавши 1) синтаксичний підхід, пов'язаний із дослідженнями засобів поєднання компонентів тексту та його структурних особливостей загалом; 2) змістовий (семантичний) напрямок, який полягає у визначенні закономірностей глибинних змістових текстових відношень; 3) комунікативний (комунікативно-прагматичний), за яким текст розглядається не як формальна або змістова структура, а як комунікативна одиниця [10, с. 52-52].

Науковець К. Брінкер пропонує розділити дослідження тексту на два магістральні напрямки: 1) системно-орієнтований, спрямований на аналіз структурно-граматичної природи тексту, й 2) комунікативно-орієнтований, згідно з яким текст трактується як комплексний мовленнєвий акт, невід'ємна складова комунікативної ситуації [10, с. 53-54].

Загалом у класифікаціях підходів за В. Хайнеманном і К. Брінкером текст розглядається з позиції структурного утворення, яке обмежується лише формальним аспектом або доповнене семантичною складовою, або як одиниця комунікації. Наразі система напрямків дослідження розширюється і уточнюється. Наприклад, Н. Ф. Непійвода, представивши систематизовану класифікацію підходів, розроблених у межах гуманітарних наук, виокремлює 1) соціально-історичний підхід, що визначає текст як культурний феномен і письмовий продукт, що маніфестує результати інтелектуальної та духовної діяльності особистості; 2) соціально-психологічний, за яким текст розуміють як засіб впливу на свідомість і поведінку соціальної особистості;

3) лінгвістичний, в рамках якого текст – це сукупність мовних одиниць різних рівнів; 4) функціонально-стилістичний, згідно з яким текст – це семантичний простір реалізації мовних одиниць; 5) комунікативний, де текст реалізується як мовленнєвий акт; 6) когнітивний – текст як результат і спосіб пізнавальної діяльності [6, с. 77]. Дослідниця звертає увагу на неможливість інтегрувати усі запропоновані підходи в єдине визначення, оскільки характерологічні параметри тексту як явища змінюватимуться у залежності від аспекту, що аналізується.

На ранніх етапах формування лінгвістики тексту як окремої дисципліни магістральним був структурно-граматичний напрямок, в межах якого вивчалися засоби й типи формальної зв'язності, а також особливості структурної організації тексту, його граматики й синтаксису. У визначеннях, запропонованих авторами, які працювали у контексті зазначеного підходу, текст представлений, перш за все як певна послідовність взаємопов'язаних елементів. Наприклад, структурна організація тексту як одна з його домінантних ознак є ключовою у визначенні Н. А. Ніколіної, яка пропонує характеризувати текст як індивідуальну динамічну систему, організовану певним чином [2, с. 26]. Домінантною ознакою наведеної дефініції є структурне оформлення і формальний поверхневий зв'язок компонентів тексту. Такий підхід до визначення характеризує текст лише як явище форми, ігноруючи при цьому його зміст.

З урахуванням необхідності розглядати текст як структурно-семантичну єдність Г. Я. Солганик характеризує його як об'єднану змістовими й граматичними зв'язками послідовність одиниць мовлення [8]. Таким чином, інтеграція структурно-граматичного підходу й семантичного аналізу дозволила розглядати текст на двох рівнях – поверхневому формальному й глибинному змістовому. Однак він був охарактеризований як структурно оформлена статична єдність.

А. І. Новіков зазначає, що текст – це таке утворення, в якому зовнішня форма обов'язково переходить у внутрішню форму, яка утворює цілісний

образ змісту [7]. Семантика тексту утворює структура його змісту, яка формується у людській свідомості й пов'язана з лінійною формальною структурою тексту. У межах семантичного підходу увага зосереджується на дослідженні інформаційно-змістового базису тексту та його співвіднесення із денотативним простором. Текст розглядається як компонент у взаємодії автор-текст-читач, оскільки саме автор визначає змістове наповнення як результат об'єктивного втілення фрагмента дійсності мовними засобами, а інтерпретація змісту відбувається при взаємодії реципієнта (читача) із текстом.

Текст як вид діяльності інтерпретували в межах комунікативного підходу. Комунікативна природа тексту лежить в основі низки дефініцій, зокрема, досліджуючи літературно-художні тексти, І. В. Арнольд робить акцент на їхніх комунікативно-функціональних характеристиках і пропонує наступне тлумачення: текст – це вербальне повідомлення, яке передає по каналу літератури предметно-логічну, естетичну, образну, емоційну й оцінну інформацію, об'єднану в ідейно-художньому змісті тексту в єдине складне ціле [1, с. 49]. Ключовою особливістю тексту тут виступає його комунікативний потенціал – здатність передавати і зберігати інформацію, а також впливати на його адресата.

Текст як форма комунікації був визначений Е. В. Сидоровим як комунікаційна система мовленнєвих знаків і знакових послідовностей, які втілюють відповідну діяльність адресата й відправника повідомлення. Ця дефініція була уточнена Н. С. Болотновою, яка зазначає, що в комунікативній стилістиці текст розуміють як мовленнєвий твір, концептуально зумовлений (тобто такий, що має певний концепт, ідею) і комунікативно орієнтований у межах певної сфери спілкування і наділений інформаційно-змістовою і прагматичною сутностями [3, с. 224].

У межах семіотичного підходу до визначення тексту його ототожнюють зі знаком мови / мовлення або утворенням, що має знакову природу. За Ю. А. Сорокіним, він є зв'язною знаковою продукцією, що

представлена системою візуальних/звукових сигналів, які інтерпретуються реципієнтом і утворюють у нього систему уявлень [9, с. 6]; системою різнорідних семіотичних просторів, в континуумі яких циркулює певна вихідна інформація [5, с. 7].

Наведені приклади визначень спираються на певну характерологічну ознаку, що притаманна тексту. Проте частіше науковці намагаються дати комплексні визначення, які включають сукупність важливих текстових ознак. У різних авторів вони значно варіюють. Зазвичай дослідники виокремлюють деякі домінуючі компоненти значення терміну й доповнюють їх іншими суттєвими характеристиками.

Оперуючи універсальними об'єктивними критеріями тексту, Є. А. Гончарова й І. П. Шишкіна пропонують наступну комплексну дефініцію: текст – це завершена з точки зору його автора але у смисловому й інтенційному планах відкрита для численних інтерпретацій лінійна послідовність мовних знаків, виражених графічним (письмовим) або звуковим (усним) способом, семантико-сміслова взаємодія яких створює певну композиційну єдність, підтриману лексико-граматичними відношеннями між окремими елементами структури. Як автономний твір діяльностей мовлення і мислення текст має специфічну пропозиційно-тематичну структуру. Він реалізує певну комунікативну дію автора, тобто в його основі лежить певна комунікативно-прагматична стратегія або текстова функція, що проявляється за допомогою системи мовних і контекстуальних сигналів, які за рахунок власної формального вираження передбачають виникнення відповідної зворотної реакції адресата [4, с. 8]. Ця дефініція дозволяє тлумачити поняття тексту у різних вимірах, зокрема комунікативному, прагматичному, структурному.

Висновки. Отже, проаналізовані визначення терміна «текст» ґрунтуються на певній характерній рисі або сукупності притаманних ознак, які характеризують текст як такий. Віднайдення і систематизація необхідних

властивостей тексту безпосередньо пов'язана із його ідентифікацією і розмежуванням з іншими мовними одиницями.

Ймовірно, причина відсутності єдиного визначення тексту полягає у наявності значної кількості підходів до його вивчення навіть у межах лінгвістики. Інша причина криється в абсолютизації певної категорії або сукупності категорій, які утворюють ядро визначення. Такі визначення сконцентровані на вузькому колі аспектів тексту, ігноруючи при цьому інші важливі категорії.

Література:

1. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык. / И. В. Арнольд. – М.: Флинта: Наука, 2002. – 384 с.
2. Бабенко Л. Г. Лингвистический анализ художественного текста: учебник, практикум / Л. Г. Бабенко, Ю. В. Казарин. – М.: Флинта: Наука, 2005. – 496 с.
3. Болотнова Н. С. Коммуникативная стилистика текста: словарь-тезаурус / Н. С. Болотнова. – М.: Флинта: Наука, 2009. – 384 с.
4. Гончарова Е.А., Шишкина И.П. Интерпретация текста. — М.: Высшая школа, 2005. – 368 с.
5. Лотман Ю. М. Текст в тексте / Ю. М. Лотман. // Труды по знаковым системам. – 1981. – №14. – С. 5–17.
6. Непийвода Н. Ф. Мова української науково-технічної літератури функціонально-стилістичний аспект). – К.: ТОВ "МФА", 1997. – 356 с.
7. Новиков А. И. Текст и его смысловые доминанты. / А. И. Новиков. – М.: Институт языкознания РАН, 2007. – 224 с.
8. Солганик Г.Я. Стилистика текста. / Г. Я. Солганик. – М.: Флинта, Наука, 1997. – 256 с.
9. Сорокин Ю. А. Психолінгвістическіе аспекти изучения текста / Ю. А. Сорокин. – М. : Наука, 1985. – 168 с.
10. Филиппов К. А. Лингвистика текста. Курс лекций / К. А. Филиппов. – СПб.: Издательство С.-Петербургского университета, 2003. – 336 с.